

Rozdział I. Dowód i środki dowodowe – zagadnienia podstawowe

§ 1. Dowód w praktyce prawa cywilnego procesowego

Pojęcie dowodu cechuje wieloznaczność zarówno na gruncie prawa cywilnego procesowego, jak i w rozumieniu powszechnym¹. Niemożliwe wydaje się jego zdefiniowanie w sposób kategoryczny. Przyczyny takiego stanu rzeczy upatrywać należy przede wszystkim w treści przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, w których ustawodawca w sposób niekonsekwentny posługuje się nazwami „dowód” czy „środek dowodowy”. Najwyraźniej uwidocznione jest to w art. 236 KPC regulującym elementy postanowienia dowodowego, zgodnie z którym sąd, wydając postanowienie o przeprowadzeniu dowodu, zobowiązany jest do określenia konkretnego środka dowodowego. Praktyka taka stanowi o tym, iż mimo zamiennego stosowania obu słów inne jest ich znaczenie procesowe. Wynika to również z braku jednoznacznego określenia, co jest dowodem, a także z systematyki Kodeksu postępowania cywilnego, która skłania wspólnie do utożsamiania określeń „dowód” i „środek dowodowy”.

W konsekwencji również doktryna prawa cywilnego procesowego utożsamia znaczenie obu wskazanych terminów, w ramach których klasyfikuje się także wyrażenia, takie jak „źródło dowodowe”, „dowodzenie” czy „materiał dowodowy”. Wobec braku definicji legalnej nazwy „dowód”, próba jej zdefiniowania od lat podejmowana jest przez przedstawicieli doktryny. Mimo upływu lat kwestia ta nie jest bezspornie rozstrzygnięta, choć istnieje wiele zbieżnych koncepcji dotyczących relacji „dowodu” i „środka dowodowego”, które nierzadko są również wzajemnie utożsamiane, co stanowi o braku jednoznacznego rozgraniczenia zakresu obu wskazanych nazw. Niezbędna zatem staje się próba wskazania różnic dotyczących wymienionych pojęć, podejmu-

¹ Por. P. Horoszowski, Nazwa i pojęcie „dowodu” w teorii i praktyce prawa sądowego, PiP 1956, Nr 10, s. 593; *tenże*, O właściwe pojmowanie „dowodu”, PiP 1964, Nr 1, s. 96 i n.

jąc jednoczesną próbę wskazania desygnatów terminu dowód, a także dokonania systematyki dowodów na gruncie prawa cywilnego procesowego.

Najczęściej rozumienie dowodu sprowadzane jest do czynności dowodowych zarówno stron, na których spoczywa ciężar dowodu, jak i sądu, będącego ostatecznym dysponentem w zakresie dopuszczania i przeprowadzania dowodów w ramach zasady swobodnej ich oceny. Ze względu na złożoność zagadnienia dowodów sądowych i trudności opracowania jednolitej koncepcji dowodów – w głównej mierze terminologicznej – w doktrynie prawa cywilnego procesowego od lat zauważalna jest różnorodność poglądów i opinii na temat pojęcia dowodu. Sprzyja temu także formułowanie norm procesowych w sposób niedookreślony znaczeniowo, co rodzi ryzyko różnorodnej ich interpretacji². Brak ścisłości i jednoznaczności języka ustawy, w szczególności w zakresie stosowania terminów „dowód” i „środek dowodowy” przyczynia się do wielu rozbieżnych koncepcji rozumienia obu wskazanych nazw i wzajemnej relacji ich zakresów. W konsekwencji wyodrębnić należy kilka podstawowych znaczeń dowodu niezbędnych do prowadzenia dalszych rozważań.

Pojęcie dowodu wyodrębnione zostało naturalnie z koncepcji materiału procesowego, na podstawie którego sąd dokonuje merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy. Ustawodawca w art. 233 KPC, regulując zasadę swobodnej oceny dowodów, wskazuje konieczność dokonania wszechstronnego rozważenia zebranego materiału, uwzględniając przy tym wszystkie dowody przeprowadzone w postępowaniu wraz z okolicznościami towarzyszącymi przeprowadzaniu poszczególnych dowodów³. Jak zauważył Z. Resich, to szczególne wyodrębnienie dowodów wskazuje na ich swoiste znaczenie. Nadto, zdaniem tego Autora, wyróżnienie to wyraźnie zaznacza, że „przez pojęcie «materiał» należy rozumieć zarówno dowody, ale i twierdzenia stron i inne”⁴.

Dla szczegółowego określenia desygnatów wyrażenia materiał procesowy niewątpliwie istotne znaczenie ma art. 158 KPC, zawierający wymogi sporządzenia protokołu z przebiegu posiedzenia sądu. We wskazanym przepisie tak satywnie wskazano niezbędny zakres tzw. skróconego protokołu pisemnego, ograniczony (w przypadku sporządzania protokołu za pomocą urządzenia re-

² L. Morawski, *Argumentacje, racjonalność prawa i postępowanie dowodowe*, Toruń 1988, s. 116; por. J. Wróblewski, *Aksjologia, argumentacja i logika dowodu prawnego*, SPE 1984, t. XXXII, s. 96 i n.

³ Por. wyr. SN z 17.11.1966 r., II CR 423/66, OSNPG 1967, Nr 5–6, poz. 21; wyr. SN z 24.3.1999 r., I PKN 632/98, OSNAPiUS 2000, Nr 10, poz. 382; post. SN z 11.7.2002 r., IV CKN 1218/00, Legalis; post. SN z 18.7.2002 r., IV CKN 1256/00, Legalis.

⁴ Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 154.

jestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk) do informacji identyfikujących daną sprawę, m.in. zarządzeń i orzeczeń wydanych na posiedzeniu oraz stwierdzenia, czy zostały ogłoszone, a także do czynności wpływających na rozstrzygnięcie sądu (np. zawarcie ugody, zrzeczenie się roszczenia, uznanie powództwa czy cofnięcie, zmiana, rozszerzenie lub ograniczenie pozwu) oraz do innych czynności stron, które według przepisów ustawy powinny być w protokole zamieszczone. Nadto, zgodnie z dotychczasowym brzmieniem art. 158 § 1¹ KPC, protokół może zawierać wnioski i twierdzenia stron, streszczenie wyników postępowania dowodowego oraz inne okoliczności istotne dla przebiegu posiedzenia⁵. W przypadku sporządzania protokołu wyłącznie w jego tradycyjnej, pisemnej formie, integralnymi jego elementami powinny stać się także wnioski oraz twierdzenia stron, udzielone pouczenia, a także wyniki postępowania dowodowego oraz inne okoliczności istotne dla przebiegu posiedzenia. Od 8.9.2016 r. rozszerzony zostanie zakres protokołu skróconego, sporządzanego w pisemnej formie. Wyrażać się to będzie przede wszystkim w dopuszczeniu wprowadzenia do tego protokołu wniosków i twierdzeń stron, przy czym zamiast nich możliwe będzie powołanie się na pisma przygotowawcze. W protokole skróconym będą mogły być zamieszczane również wyniki postępowania dowodowego, jak też inne okoliczności istotne dla przebiegu posiedzenia. Protokół skrócony będzie mógł zatem obejmować taką samą treść jak tradycyjny protokół pisemny, co ułatwi i przyspieszy zapoznanie się z przebiegiem posiedzenia. W świetle powyższych rozważań zgodzić się należy z poglądem prezentowanym przez Z. Resicha, iż dowody naturalnie stanowią jeden z elementów materiału procesowego.

Dowodzenie w procesie cywilnym utożsamiać należy z czynnościami stron, zmierzającymi do przekonania sądu o prawdziwości przedstawianych twierdzeń faktycznych. Proces dowodzenia zagwarantować ma pełną wiarygodność podnoszonych twierdzeń, co w przypadku uprawdopodobnienia określonych faktów i okoliczności sprowadza się jedynie do uzyskania pewnego stopnia prawdopodobieństwa⁶. J. Bentham podkreślał, iż sztuką postępowania sądowego jest umiejętność wykorzystania dowodów. Jego zdaniem dowód należy postrzegać jako fakt w domniemaniu prawdziwy, który ma służyć za podstawę

⁵ Szerzej na temat zastosowania protokołu elektronicznego por. m.in.: J. Golaczyński, E-protokół wyzwaniem dla wymiaru sprawiedliwości, PME 2012, Nr 1, s. 13 i n.; *tenże*, Przewodnik po e-protokole, Na Wokandzie 2011, Nr 6, s. 30–31; M. J. Naworski, Nagrywanie rozpraw w sprawach cywilnych – wybrane aspekty zagadnienia, MoP 2011, Nr 2, s. 69 i n., D. Korszeń, Możliwość rejestrowania przebiegu posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym, MoP 2013, Nr 16, s. 848 i n.

⁶ E. Waśkowski, Podręcznik procesu cywilnego, Wilno 1932, s. 21.

do wiary w istnienie lub nieistnienie danego faktu. Autor ten podkreślał, iż dowód zawiera dwa fakty: główny, za pomocą którego ma być dowiedzione istnienie lub nieistnienie danego faktu, a także fakt prawdopodobny, służący udowodnieniu faktu głównego. Z rozumieniem dowodu w powyższy sposób związana jest znaczna złożoność tego terminu.

J. Bentham zwrócił także uwagę na to, iż przedmiot, określane jako dowód, w rzeczywistości jest jedynie środkiem używanym do stwierdzenia prawdziwości faktu. Jego zdaniem środek ten może być nie tylko dobry lub zły, ale i całkowity lub niepełny. Autor ten posługiwał się również określeniem środka wiarygodności, który ma różnicowany charakter – w zależności od rodzajów i odmian, dla których przyjmuje się odpowiednią kodyfikację⁷. Stanowisko to stanowić będzie punkt wyjścia w dalszej części rozważań odnoszących się do wyraźnego rozróżnienia dowodu i środka dowodowego, utożsamianie tych pojęć występuje bowiem najczęściej w literaturze.

Wyniki przeprowadzonej analizy pozwalają na wyodrębnienie trzech zasadniczych podejść prezentowanych przez przedstawicieli doktryny prawa cywilnego procesowego w odniesieniu do definiowania pojęcia dowodu. Wyróżnić należy podejście:

- a) skrajnie opisowe, zgodnie z którym zakres dowodu jest znacznie szerszy od środka dowodowego;
- b) opisowe, zgodnie z którym środek dowodowy stanowi jedno z kilku znaczeń, w których użyto termin dowód w Kodeksie postępowania cywilnego, bądź stanowi jeden z jego desygnatów;
- c) powszechne, według którego dowód utożsamiany jest ze środkiem dowodowym, z pominięciem różnicowania zakresów obu wyrażań.

Odnosząc się do pierwszej koncepcji, tj. skrajnie opisowej, wskazać należy przede wszystkim na pogląd prezentowany przez *J.J. Litauera*, którego zdaniem dowód to środek przekonania sędziego, mający rozstrzygnąć spór o prawdziwości faktów przytaczanych przez strony⁸. Zdaniem *J. Rafacza*, mianem dowodu należy określać wszelką okoliczność, z której sędzia wyprowadza przekonanie o tym, jaki ma wydać wyrok⁹. Natomiast *J. Klich-Rump* mianem dowodu określiła każde źródło informacji o faktach, które mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Jednocześnie jako dowód zdefiniowała

⁷ *J. Bentham*, Traktat o dowodach sądowych, Gniezno 1932, s. 15 i n.

⁸ *J.J. Litauer*, w: Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem, Kraków 1921, s. 261.

⁹ *J. Rafacz*, Dawny proces polski, Warszawa 1925, s. 155.

prawdziwość twierdzeń o tych faktach, które wprowadzone zostały do procesu poprzez formalne postępowanie dowodowe¹⁰. Z kolei W. Miszewski określił jako dowód każdą wiadomość mogącą stanowić podstawę do wnioskowania o istnieniu lub nieistnieniu faktów, tworzących stosunek prawny, co do którego wynikł spór między stronami¹¹. Równie szeroką koncepcję dowodu w tym zakresie przedstawił S. Dalka, którego zdaniem dowodem należy określać wszystko to, co przemawia za powstaniem obiektywnych zdarzeń (faktów) albo pewnych stanów, które mogą być uznane za mające znaczenie dla danego stosunku prawnego lub dla danej sprawy cywilnej¹².

W tak pojmowanej koncepcji słowo „dowód” oznacza *de facto* proces dowodzenia, którego efektywne przeprowadzenie miało istotny wpływ na ukształtowanie u sędziego rozstrzygającego sprawę przekonania o istnieniu lub nieistnieniu, a także o prawdziwości lub nieprawdziwości faktów przedstawianych przez strony. Utożsamiać to należy z ogółem czynności podejmowanych przez strony postępowania w jego toku, zmierzających do poznania prawdy w procesie. W świetle powyższego dowodzenie jako czynność procesowa niewątpliwie stanowi akt, w którym argumenty zostają przedstawione sądowi. Znaki sądowe zaś (rozumiane jako efekt dokonywanych czynności procesowych, a nie jako termin „znaki sądowe” znaczące tyle samo co „opłaty sądowe”), które dokonują przekazu tychże argumentów, należałoby określić mianem środków dowodowych. O istocie wskazanego środka dowodowego (*medium probandi*) w podanym znaczeniu przesądza fakt, iż za jego pomocą następuje proces mający na celu przekonanie się o istnieniu lub nieistnieniu faktów, na które powołuje się strona procesowa¹³. Istotne znaczenie ma bowiem wyodrębnienie desygnatów dowodu, wśród których istotną rolę odgrywa środek dowodowy. Wszystkie wyżej wskazane próby zdefiniowania ogólnego pojęcia dowodu zmierzały jednak do wykazania sposobów rozumienia tego określenia, bez jednoznacznej próby wyodrębnienia poszczególnych jego części. Tę rolę przejmują przedstawiciele podejścia drugiego, tj. opisowego – dokonując takiego rozróżnienia, nierzadko wskazują wiele możliwych znaczeń, co pozwala zwrócić uwagę na ich odmienną rolę procesową.

¹⁰ J. Klich-Rump, Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym, Warszawa 1977, s. 25.

¹¹ W. Miszewski, Proces cywilny w zarysie. Część pierwsza, Łódź 1946, s. 166.

¹² S. Dalka, Sądowe postępowanie cywilne, Gdańsk 1984, s. 291; *tenże*, Podstawy postępowania cywilnego, Gdańsk 1989, s. 87; *tenże*, Podstawy postępowania cywilnego, Sopot 2005, s. 126.

¹³ T. Pawluk, Kanoniczny proces małżeński, Warszawa 1973, s. 105.

Przedstawiciele poglądu opisowego cechuje przedstawianie dowodów w kilku znaczeniach, nie wyodrębniając jednak w sposób szczegółowy i wyraźny jego elementów właściwych. Zdaniem *J. Wróblewskiego*, termin dowód znaczy tyle samo co: a) ciąg dowodowy; b) twierdzenie dowodowe; c) czynności jakiejś osoby; d) przedmiot, na podstawie którego formułuje się twierdzenie dowodowe¹⁴. *E. Waśkowski* utożsamiał dowód ze środkami, za pomocą których dokonywane jest dowodzenie. Jego zdaniem przez dowód rozumieć należy: a) proces przedstawienia dowodów (zastępujący termin „dowodzenie”); b) fakty, które strony powołują na poparcie swego stanowiska, z których w dalszym etapie tworzą swe wywody oraz c) dokumenty (np. weksle)¹⁵. Natomiast *P. Horoszowski* definiował dowód jako rezultat poprawnego rozumowania, rozszerzając to pojęcie o: a) przedmiot; b) osoby; c) wypowiedzi osób; d) niektóre czynności procesowe; e) oględziny, zatrzymanie rzeczy; f) zespół sądów; g) argument w rozumieniu sędziowskim; h) postępowanie lub czynność procesową wraz z rozumowaniem, które przeprowadza sąd; i) wynik postępowania lub rozumowania¹⁶.

Punktem wyjścia dla tej koncepcji terminologicznej rozumienia dowodu niewątpliwie może być stanowisko prezentowane przez *W. Broniewicza*, którego zdaniem słowo dowód w Kodeksie postępowania cywilnego odnosi się do: a) środka dowodowego; b) czynności dowodowej; c) postępowania dowodowego; d) czynnika przekonującego o istnieniu lub nieistnieniu określonych faktów; e) wyniku postępowania dowodowego; f) dokumentu, przedmiotu oględzin, przedmiotu utrwalającego oraz przenoszącego obrazy i dźwięki¹⁷. Wydaje się, iż koncepcja ta charakteryzuje się dużym stopniem uszczegółowienia zakresu zastosowania nazwy „dowód”.

K. Piasecki także zwraca uwagę na wieloznaczność tego terminu, który – zdaniem Autora – oznacza: a) przebieg pewnego rozumowania, prowadzącego do przeświadczenia o pewnym stanie rzeczy; b) postępowanie dowodowe; c) ostateczny wynik procesu myślowego; d) środek dowodowy; e) źródło

¹⁴ *J. Wróblewski*, Sądowe stosowanie prawa, Warszawa 1972, s. 187.

¹⁵ *E. Waśkowski*, Podręcznik, s. 210.

¹⁶ *P. Horoszowski*, Nazwa i pojęcie, s. 593.

¹⁷ *W. Broniewicz*, Postępowanie cywilne w zarysie, Łódź 1978, s. 156; por. *tenże*, O środkach dowodowych w procesie cywilnym państw socjalistycznych (studium prawno-porównawcze), AUL. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki humanistyczno-społeczne 1978, Nr 42, s. 3–16.

dowodowe; f) fakt dowodowy¹⁸. Dominującym, a zarazem wspólnym zagadnieniem dla prezentowanych wyżej koncepcji niewątpliwie jest środek dowodowy, wyraźnie wyodrębniany na gruncie szeroko pojmowanego dowodu i czynności związanych z jego przeprowadzaniem w toku postępowania dowodowego, nierzadko określanego mianem centralnego etapu postępowania cywilnego.

Pogląd zbieżny z omawianą koncepcją prezentuje *W. Berutowicz*. Jego zdaniem, dowodem na gruncie prawa cywilnego procesowego jest każde źródło prawdziwych informacji, zarówno o faktach mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jak i o wiarygodności twierdzeń stron lub uczestników postępowania o tych faktach. Zdaniem tego Autora dowód składa się z dwóch części, tj. nosiciela poszukiwanych informacji i formy ich reprodukcji przez środek dowodowy przed sądem, co utożsamiać należy z materiałem dowodowym¹⁹. Definicję dowodu Autor ten wyprowadza, podobnie jak współcześni przedstawiciele doktryny²⁰, z dwóch równoległych koncepcji dowodu: w sensie psychologicznym (utożsamiającym dowód ze zbiorem oznajmień, które mają wzbudzić w kompetentnej osobie przekonanie o prawdziwości twierdzeń) i logicznym (sprowadzającym dowód do dedukcyjnego wyprowadzenia jednego twierdzenia z drugiego). Zdaniem *W. Berutowicza*, obie wskazane koncepcje stanowią element dowodu w sensie prawnym. Jak podkreślał, wykazywanie prawdziwości twierdzeń jest środkiem do ustalania istnienia lub nieistnienia określonego faktu. Dlatego też dowodem jest wszystko, co służy do tego ustalenia²¹. Przedstawiciele tej koncepcji wyraźnie eksponują środek dowodowy jako jeden z elementów dowodu. Jego wymienianie w katalogu możliwych znaczeń, pod jakimi występować będzie dowód, wyraźnie wskazuje na wyodrębnienie procesowej roli, jaką odgrywa środek dowodowy.

Cechą ostatniego z proponowanych ujęć, prowokacyjnie nazwanego mianem „powszechnego”, jest to, iż sprowadza się ono do zamiennego stosowania wyrazów „dowód” i „środek dowodowy”, co pozornie wskazuje na tożsamość zakresu przedmiotowego obu terminów. Zdaniem *W. Siedleckiego*, właśnie w powszechnym rozumieniu słowo „dowód” oznacza zarówno środek dowodowy, czynności zmierzające do wykazania prawdziwości jakiegoś

¹⁸ *K. Piasecki*, System dowodów i postępowanie dowodowe w sprawach cywilnych, Warszawa 2012, s. 17.

¹⁹ *W. Berutowicz*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 1974, s. 143.

²⁰ Por. *Ł. Błaszczak*, w: *Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk* (red.), Dowody w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2010, s. 9 i n.

²¹ *W. Berutowicz*, Postępowanie, s. 142.

stwierdzenia, jak i wynik postępowania dowodowego. Jednocześnie, w opinii tego Autora, w ścisłym znaczeniu dowód to środek dowodowy, tj. środek umożliwiający dowodzenie, a zatem pozwalający na przekonanie o istnieniu lub nieistnieniu oznaczonych faktów²². Jak już wykazano, *J. Bentham*; odnosząc się do wieloznaczności pojęcia dowodu, wskazał na rzeczywistą konieczność jego utożsamienia ze środkiem wykorzystywanym do stwierdzenia prawdziwości faktu. Zdaniem tego Autora, wyrażenie „środki wiarygodności” w zależności od przyjętej klasyfikacji i systematyki różnić się mogą między sobą, przy jednoczesnym kształtowaniu różnych odmian czy rodzajów²³.

Odmienne definiowanie dowodów i środków dowodowych prezentował *L. Peiper*. Mianem dowodów „normalnych” określił dokumenty, świadków, biegłych i oględziny, zaś przesłuchanie stron – zdaniem tego Autora – jest dowodem posiłkowym ewentualnym. Natomiast jako środki dowodowe *L. Peiper* pojmował „osoby lub rzeczy, mające przekonać sąd o prawdziwości lub nieprawdziwości pewnej okoliczności faktycznej, istotnej a spornej”²⁴. To co przez tego Autora nazywane było dowodami, należy moim zdaniem, zakwalifikować do katalogu środków dowodowych, co jest zbieżne ze współczesną systematyką Kodeksu postępowania cywilnego i katalogiem środków dowodowych prezentowanych przez współczesnych przedstawicieli doktryny. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na koncepcję pojmowania środków dowodowych jako swoistych nośników informacji, odgrywających istotną rolę w procesie cywilnym. Sprowadza się ona do pośredniczenia między środkiem dowodowym a źródłem dowodowym, z którego czerpane są informacje przekazywane na dalszym etapie postępowania sądowi.

Podsumowując rozważania w tym zakresie, moim zdaniem najtrafniejszy z omówionych koncepcji prezentowanych w literaturze prawa cywilnego procesowego jest pogląd drugi, tj. opisowy. Przedstawiciele tej teorii wyraźnie wskazują na szeroki zakres przedmiotowy pojęcia dowodu, nie ograniczając go jednak do ogólnych sformułowań, takich jak np. czynności podejmowane w celu wykazania prawdziwości, także istnienia lub nieistnienia przytaczanych faktów. Niezbędna jest próba sprecyzowania terminu dowód, co możliwe jest poprzez wskazanie jego desygnatów lub możliwych znaczeń terminologicznych, wykorzystywanych współcześnie. Wyróżnienie konkretnych elementów,

²² *W. Siedlecki*, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1968, s. 241.

²³ *J. Bentham*, *Traktat*, s. 26.

²⁴ *L. Peiper*, *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego (część pierwsza) i przepisów wprowadzających Kodeks postępowania cywilnego wraz z ustawami i rozporządzeniami dodatkowymi, tudzież z umowami międzynarodowymi*. Tom I art. 1–293, Kraków 1934, s. 553.

takich jak np. źródło dowodowe, środek dowodowy czy wynik postępowania dowodowego, wskazuje na pewną etapowość prowadzonego postępowania dowodowego, którego efektywne i rzetelne przeprowadzenie zmierza do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia przez sąd, co poprzedzone jest uzyskaniem stopnia pewności co do wiarygodności przytaczanych faktów. W świetle powyższych koncepcji wskazać należy na różnice w zakresach pojęć: dowód, środek dowodowy i źródło dowodowe.

Jak zauważył Z. Resich, możliwe jest zamienne (*promiscue*) stosowanie pojęć „dowód” i „środek dowodowy” dla celów praktycznych. Ale zdaniem tego Autora pojęcie dowodu jest szersze od pojęcia środka dowodowego, dlatego też mówi się o przedmiocie dowodu, a nie o przedmiocie środka dowodowego²⁵. Moim zdaniem termin dowód jest zakresowo najszerszy, przez co najczęściej stosowany jest w rozumieniu powszechnym zamiennie ze środkiem dowodowym, postępowaniem dowodowym czy jego końcowym wynikiem. Należy jednak podkreślić, iż źródło dowodowe staje się podstawą do wykorzystania środka dowodowego celem uzyskania stopnia wysokiej wiarygodności, co przy ogólnie pojmowanym procesie dowodzenia (na który składa się szereg czynności, poprzedzonych procesem myślowym i logicznym rozumowaniem) w konsekwencji doprowadza do dowodu jako ostatecznego wyniku postępowania dowodowego. Niewątpliwie granica pomiędzy zakresami wskazanych pojęć jest bardzo płynna, co w pewnym stopniu uzasadnia ich wieloznaczność i niejedolite stosowanie zarówno przez ustawodawcę, przedstawicieli doktryny, jak i praktyków.

§ 2. Dowód a środek dowodowy i źródło dowodowe w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego

Środek dowodowy jako element czy jedno ze znaczeń dowodu należy postrzegać jako środek pośredniczący pomiędzy faktem a osobą przeprowadzającą dowód. Koncepcję taką prezentował M. Waligórski, który pośredniczącą rolę środka dowodowego sprowadza do wykazania danego faktu. Autor wprowadza pojęcie środka dowodowego przy dowodach pośrednich, których charakter wymaga pośredniczenia dodatkowego elementu pomiędzy dowo-

²⁵ Z. Resich, *Istota*, s. 160; *tenże*, Uproszczenie postępowania dowodowego w świetle prawa cywilnego procesowego Polski i innych krajów socjalistycznych, NP 1987, Nr 7–8, s. 3.

dzonym faktem a osobą, która dowód przeprowadza. *M. Waligórski* za środek dowodowy uznał: dokument, zeznania świadka, opinię biegłego, ogleńdziny, a także przesłuchanie stron²⁶. Katalog ten pozostaje aktualny na gruncie obowiązujących przepisów prawa cywilnego procesowego. Należy w tym miejscu zaakcentować podobieństwo w koncepcji prezentowanej przez *W. Berutowicza* w zakresie postrzegania środka dowodowego jako nosiciela czy kanału przenoszącego lub przewodzącego określone informacje, który ze względu na swoje właściwości wywołuje wpływ na jakość tego przekazu²⁷. Biorąc pod uwagę powyższe, stwierdzić należy, iż materiał dowodowy to *de facto* reproduktowane informacje pochodzące ze środka dowodowego, tj. materialna forma przekazu informacji.

Ustawodawca nie ogranicza się jedynie do cech i właściwości środków dowodowych, ale odnosi się też do formy rekonstruowania przetwarzanych przez nie informacji. Szeroką definicję środka dowodowego prezentuje *J. Jodłowski*, którego zdaniem mianem tym należy określić wszystko, co umożliwi dowodzenie, tj. pozwala na przekonaniu się sądu o istnieniu lub nieistnieniu oznaczonych faktów. To, co bowiem środek dowodowy wydobywa, stanowi materiał dowodowy, a to, co służy sądowi do jego przekonania w sprawie stanowi podstawę dowodową. Posługując się przykładem zeznań świadka, Autor ten mianem środka dowodowego określa przesłuchanie świadka, jego zeznania stanowią materiał dowodowy, podstawę dowodową zaś – całokształt okoliczności związanych z prowadzonym postępowaniem dowodowym²⁸.

W opinii *Z. Resicha*, w rozumieniu Kodeksu postępowania cywilnego mianem środków dowodowych określać można jedynie te środki, które uregulowane są przepisami działu o dowodach. Zatem środkami dowodowymi są tylko te, które są objęte przez KPC systemem dowodów, a ich przeprowadzenie zostało formalnie zreglamentowane. Autor ten dokonuje wyraźnego rozróżnienia środków dowodowych od pozostałych środków i instytucji uprawdopodobnienia. Katalog środków dowodowych wskazany przez *M. Waligórskiego* rozszerza o inne, takie jak: dowód z grupowego badania krwi, dowód z filmu, telewizji, fotokopii, fotografii, planów rysunków oraz płyt lub taśm dźwiękowych i innych przyrządów utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki oraz tzw. dowody nienazwane, które utożsamia ze środkami, które

²⁶ *M. Waligórski*, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 394; *tenże*, *Proces cywilny. Dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948, s. 82 i n.

²⁷ *W. Berutowicz*, *Postępowanie*, s. 143.

²⁸ *J. Jodłowski*, w: *J. Jodłowski, W. Siedlecki*, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958, s. 391.

w przyszłości mogą być ukształtowane w wyniku rozwoju nauki i techniki²⁹. Biorąc pod uwagę współczesną systematykę Kodeksu postępowania cywilnego, mianem środka dowodowego określić należy:

- a) dokumenty (w tym dokumenty elektroniczne);
- b) zeznania świadków;
- c) opinię biegłych;
- d) oględziny;
- e) przesłuchanie stron;
- f) inne środki dowodowe:
 - dowód z grupowego badania krwi,
 - dowód z filmu, telewizji, fotokopii, fotografii, planów, rysunków oraz płyt lub taśm dźwiękowych i innych przyrządów utrwalających albo przenoszących obrazy lub dźwięki,
 - tzw. dowody nienazwane.

Jak zauważa *K. Piasecki*, ewolucja pojęcia dowodu wskazuje na racjonalizację koncepcji dowodów. Zdaniem tego Autora, dowody, będące kategorią proceduralną, wiążą się zarówno funkcjonalnie, jak i organizacyjnie z sytuacjami prawnymi, a także z różnego rodzaju zdarzeniami prawnymi³⁰. Wydaje się, iż współcześnie dowód traktowany jest jako ogół czynności, środków i nośników informacji, a także źródeł dowodowych, materiału procesowego czy wyników postępowania dowodowego. Wzajemne utożsamianie wskazanych przykładowo znaczeń dowodu doprowadzić może do nieporozumień na gruncie prawa cywilnego procesowego, konsekwencją czego będzie przypisywanie innego znaczenia procesowego aniżeli mają poszczególne określenia w rzeczywistości.

Przyjmując własną konwencję terminologiczną, stanowiącą wynik przeprowadzonej analizy na potrzeby niniejszego opracowania, mianem dowodu określić należy kompleksowy proces nie tylko przedstawienia przez strony postępowania, ale i dopuszczenia oraz przeprowadzenia konkretnych środków dowodowych przez sąd. W konsekwencji dowodem w najszerszym znaczeniu jest szereg czynności podejmowanych w toku postępowania, zmierzających do wykazania zarówno prawdziwości, jak i istnienia lub nieistnienia przedstawianych dowodów. Wśród desygnatów terminu dowód wskazać należy przede wszystkim środek dowodowy, czerpiący informacje z określonego źródła dowodowego, jak i przebieg postępowania dowodowego wraz z jego końcowym

²⁹ *Z. Resich*, *Istota*, s. 161–162; *tenże*, *Uproszczenie*, s. 4.

³⁰ *K. Piasecki*, *System dowodów*, s. 17.

wynikiem. Środek dowodowy, jako integralna część dowodu, przy jednoczesnym węższym zakresie przedmiotowym, utożsamiać należy z nosicielem lub szerzej – nośnikiem informacji, jego rolę procesową sprowadzić zaś należy do pośredniczenia pomiędzy sędzią a dowodzonym faktem. Natomiast źródłem dowodowym określać należy źródło pochodzenia informacji stanowiących podstawę do przedstawiania faktów przed sądem.

Konkretyzując, w przypadku dowodu z zeznań świadka środkiem dowodowym są zeznania świadka, których źródłem jest wiedza powzięta z procesu spostrzegania określonych zdarzeń i faktów. W konsekwencji, w odniesieniu do dowodów z dokumentów, środkiem dowodowym jest dokument jako nośnik informacji przekazywanych przez podmiot potwierdzający prawdziwość zawartych w nim treści, stanowiącej źródło dowodowe. W odniesieniu zaś do dowodu z opinii biegłego, opinia sporządzona przez biegłego jest środkiem dowodowym, posiadana zaś przez niego specjalistyczna wiedza stanowi źródło ich poznania, utożsamiane na gruncie prawa cywilnego procesowego ze źródłem dowodowym.

Kodeks postępowania cywilnego przyjmuje środki dowodowe znane powszechnie i utrwalane od lat według systematyki wskazanej powyżej. Jak uważa *J. Jodłowski*, rozwój nauki i techniki przynosi z czasem nowe środki dowodowe, które powoli zdobywają prawo obywatelstwa w procesie cywilnym, choć pozytywna ustawa nie zawiera odnośnie do nich wyraźnych przepisów. Autor odnosi te rozważania do tzw. nienazwanych środków dowodowych³¹. Jednak należy podkreślić, iż regulacje prawne opierające się wyłącznie na tradycyjnych formach dowodowych nie mogą przyczynić się do poprawy jakości funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Konserwatywne podejście, wykluczające możliwość wykorzystania nowoczesnych technologii, nie zapewni skuteczności postępowania dowodowego. Brak odpowiednich regulacji prawnych może wręcz pomniejszyć skuteczność toczącego się postępowania, czego konsekwencją może być duże prawdopodobieństwo wystąpienia szkody, której ciężar spoczywać będzie na stronie postępowania dążącej do wykazania zarówno istnienia, jak i prawdziwości przytaczanych twierdzeń i okoliczności. Należy zatem pozytywnie ocenić zmiany, jakie zachodzą na przestrzeni lat w zakresie poszerzania katalogu środków dowodowych dopuszczalnych na gruncie prawa cywilnego procesowego. Zmiany te przede wszystkim dotyczą dowodów rzeczowych, a w szczególności – dokumentu i jego elektronicznej formy, która od kilku lat staje się przedmiotem

³¹ *W. Siedlecki*, w: *J. Jodłowski, W. Siedlecki*, Postępowanie cywilne, s. 392.

dyskusji przedstawiciele doktryny zarówno prawa cywilnego procesowego, jak i prawa cywilnego materialnego. Zagadnienia te, uwzględniające procesowe znaczenie dowodów wykorzystywanych w związku z postępem technologicznym, szerzej zostaną omówione w dalszej części opracowania.

§ 3. Klasyfikacja środków dowodowych

Środki dowodowe od lat klasyfikowane są na podstawie różnych kryteriów oceny. Przedstawiciele doktryny prawa cywilnego procesowego w zasadniczej większości wyróżniają dwie podstawowe grupy środków dowodowych. Pierwsza z nich odnosi się do możliwości zetknięcia się sądu z danym faktem. Zgodnie z tą koncepcją wyróżnia się bezpośrednie i pośrednie środki dowodowe. Drugi podział determinowany jest charakterem źródła informacji i kryterium ich pochodzenia, co pozwala na wyodrębnienie środków osobowych i rzeczowych³².

O bezpośrednim charakterze środka dowodowego przesądza możliwość bezpośredniego stwierdzenia przez sąd o prawdziwości danego twierdzenia czy faktu, na który powołuje się strona. Sąd w oparciu o indywidualnie dokonane obserwacje, doznania czy własną percepcję może dane stwierdzenie wprost zweryfikować³³. Pośredni charakter danego środka dowodowego determinowany jest przez sytuację, w której fakt będący przedmiotem dowodu nie zostaje ustalony przez sąd w sposób bezpośredni (w oparciu o własne obserwacje sędziego), ale w sposób pośredni – w oparciu o inne fakty. Zdaniem *Z. Resicha*, siła dowodu pośredniego uzależniona jest od ilości członów pośrednich dzielących sędziego od faktu stanowiącego przedmiot dowodu³⁴. Należy stwierdzić zatem, iż pośredni charakter środka dowodowego przyczyniać się ma do wykazania wprost faktu dowodzonego lub podkreślenia znaczenia i istnienia innego faktu, mającego stać się podstawą do dalszych rozważań i ostatecznego wniosku o istnieniu lub nieistnieniu, a także o jego prawdziwości. *M. Wali-górski* zwrócił uwagę w tym zakresie na swoistą stopniowalność pośredniości dowodu, tworząc przy tym w sposób indywidualny wewnętrzny podział dowodów pośrednich, wśród których wyróżnił dowody historyczne i krytyczne.

³² *E. Rudkowska-Ząbczyk*, w: *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013, s. 213; *taż.*, w: *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2008, s. 181.

³³ *Por. Z. Resich*, *Istota*, s. 160.

³⁴ *Tamże*, *Istota*, s. 161.